

Lexikální přístup k osobnosti a Velká pětka

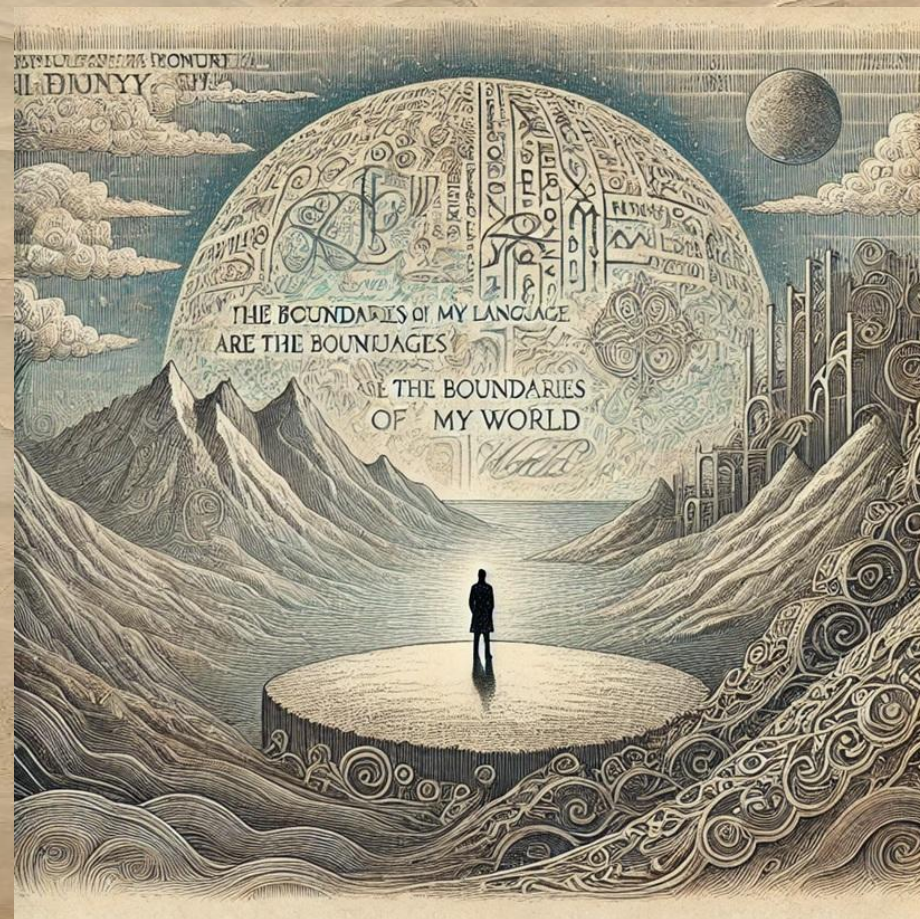
O duši nevím nic,
pouze o té své;
duše druhých jsou pohledy,
gesta, slova,
za předpokladu jakési podobnosti
v podstatě.

Fernando Pessoa

Jazyk – odráží chování a vlastnosti

- **Osobnostní charakteristiky** – zobecnění vnějších vlastností člověka
- **Vnitřní determinanty** – konstrukce vnitřních vlastností člověka
- **Dispozice, osobnostní rys (trait)** – stabilní vzorec chování napříč situacemi
- **Stav (state)** – aktuální stav prožívání (emoce)

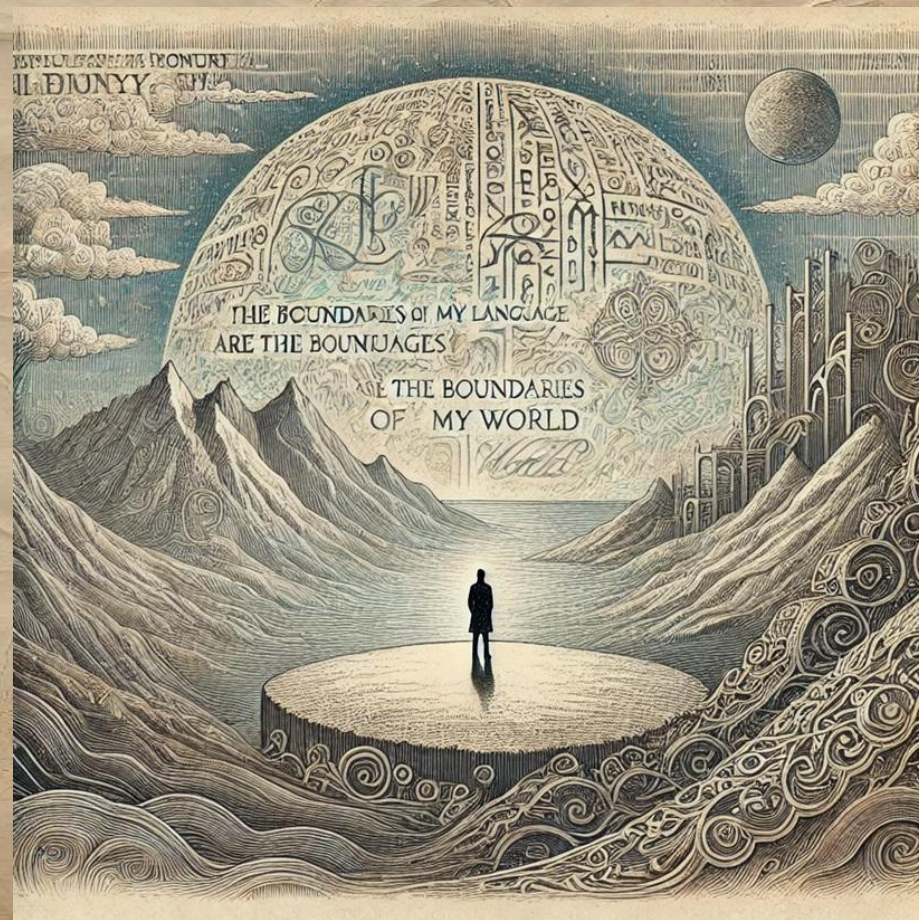

Jazyk – odráží chování a vlastnosti

Lexikální hypotéza

„Jazyk přirozeně odráží většinu sociálně relevantních a významných osobnostních charakteristik.“

- první formuloval **Francis Galton**, 1884

Gordon Allport

- Allport a Odbert (1936) – 18 000 anglických výrazů popisujících
 1. *Rysy osobnosti (společenský, agresivní, ustrašený; 4500 slov)*
 2. *Hodnotící charakteristiky (vynikající, rozčilující, obstojný)*
 3. *Vnitřní stavy, nálady, aktivity (vystrašený, nadšený, jásavý)*
 4. *Fyzické vlastnosti, schopnosti*
 5. *(později přidány fyzické stavy – třesoucí se, aktivity – hlučný, efekty – děsivý, role – vrah)*
- *Vzájemně splývající kategorie*

Vytváření kategorií

- Hrubé síto – všechny přídavná jména popisující vlastnosti lidí (Allport 18 000)
- Jemné síto – na základě klasifikačního systému se počet slov redukuje (1600 v angličtině – Norman; v češtině ze slovníku 4145)
- **Faktorová analýza** – statistická analýza, která na základě velkého počtu dat shromáždí (klastruje) výrazy do jedné kategorie)
- Vznikne několik málo základních kategorií (**faktorů**), které mohou obsahovat podkategorie (**facety**)

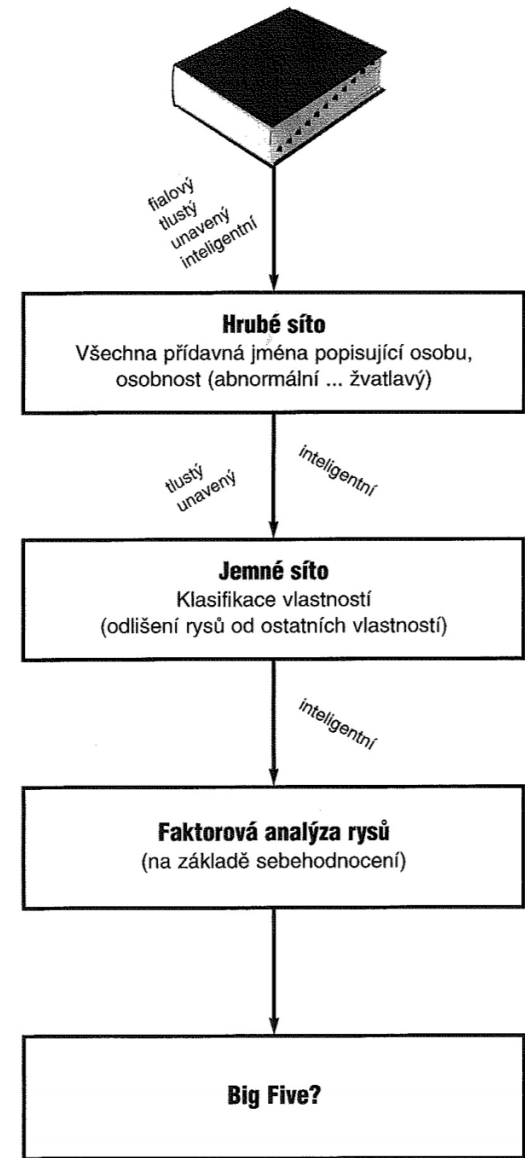
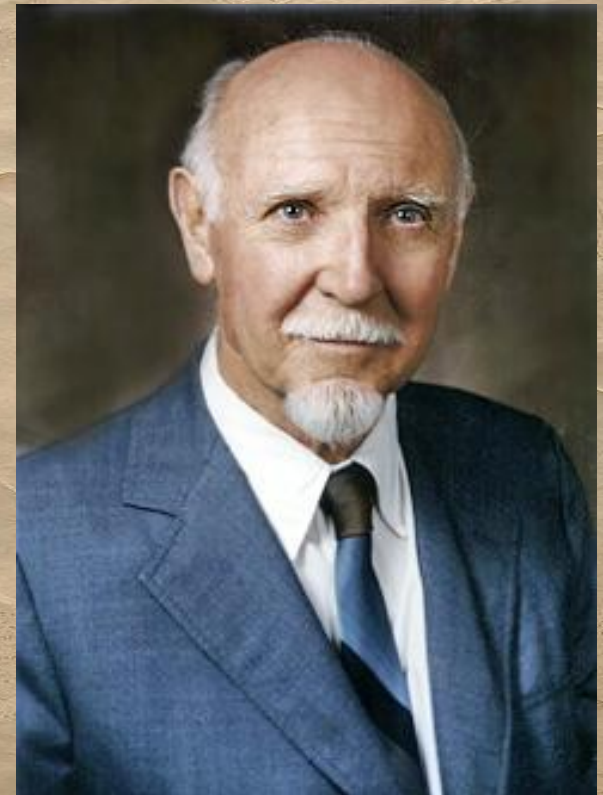

Schéma 3.1 Obvyklý postup lexikální analýzy osobnostně relevantních přídavných jmen

Raymond Cattell

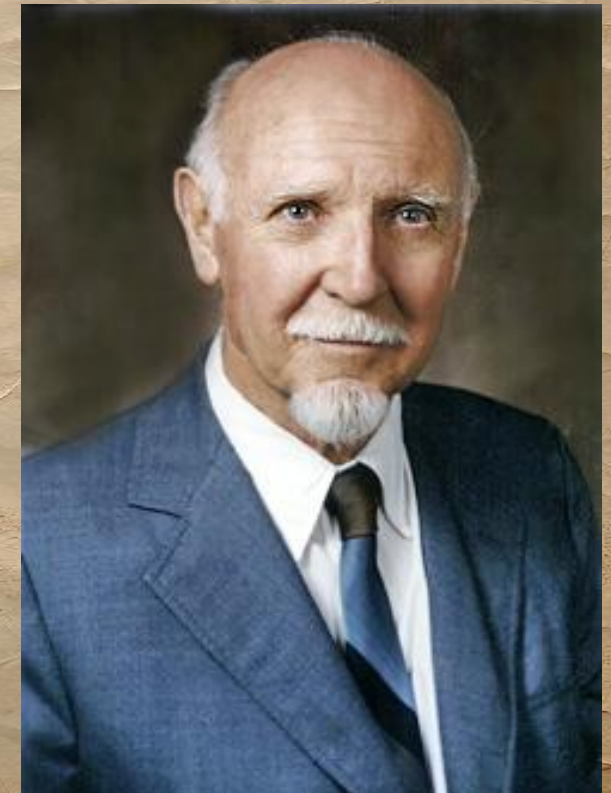
(1905-1998)

- Zredukoval počet adjektiv Allporta
 - „Ručně“ vytvořená korelační matice
 - A přidal adjektiva měřící neuroticismus a psychoticismus
 - Rys = sada reakcí tvořících jednotu, tak, že může být pojmenován a funguje napříč situacemi; používal ale faktor jako synonymum
- **Faktorová analýza**
 - Redukuje množství studovaných rysů
 - Není založená na „arbitrárním výběru, které proměnné jsou důležité“
- Identifikoval 12 faktorů (později +4 teoreticky odvozené)
 - Psychologicky jsou faktory nové konstrukty
- **16PF Questionnaire**

Raymond Cattell

(1905-1998)

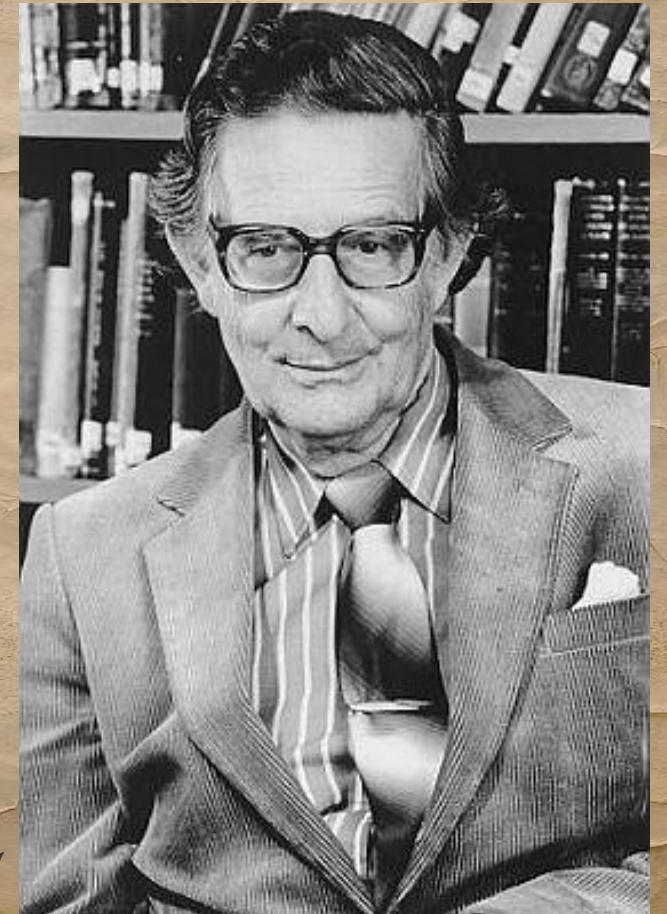

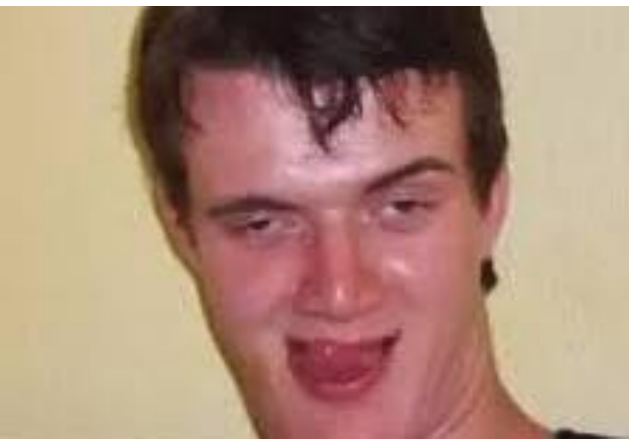
The Sixteen Personality Factor Questionnaire Dimensions

Factor	Low Score Description	High Score Description
A. Warmth	Reserved – detached, critical, aloof, stiff	Outgoing – warmhearted, easy-going, participating
B. Intellect	Less Intelligent – concrete-thinking	More Intelligent – abstract-thinking, bright
C. Emotional Stability	Affected By Feelings – emotionally less stable, easily upset, changeable	Emotionally Stable – mature, faces reality, calm
E. Aggressiveness	Humble – mild, easily led, docile, accommodating	Assertive – aggressive, stubborn, competitive
F. Liveliness	Sober – taciturn, serious	Happy-Go-Lucky – enthusiastic
G. Dutifulness	Expedient – disregards rules	Conscientious – persistent, moralistic, staid
H. Social Assertiveness	Shy – timid, threat-sensitive	Venturesome – uninhibited, socially bold
I.Sensitivity	Tough-Minded – self-reliant, realistic	Tender-Minded – sensitive, clinging, overprotected
L. Paranoia	Trusting – accepting conditions	Suspicious – hard to fool
M. Abstractness	Practical – “down-to-earth” concerns	Imaginative – bohemian, absent-minded
N. Introversion	Forthright – unpretentious, genuine but socially clumsy	Astute – polished, socially aware
O. Anxiety	Self-Assured – placid, secure, complacent, serene	Apprehensive – self-reproaching, insecure, worrying, troubled
Q1. Open Mindedness	Conservative – respecting traditional ideas	Experimenting – liberal, free-thinking
Q2. Independence	Group-Dependent – a “joiner” and sound follower	Self-Sufficient – resourceful, prefers own decisions
Q3. Perfectionism	Undisciplined Self-Conflict – lax, follows own urges, careless of social rules	Controlled – exacting will power, socially precise, compulsive
Q4. Tension	Relaxed – tranquil, unfrustrated, composed	Tense – frustrated, driven, overwrought

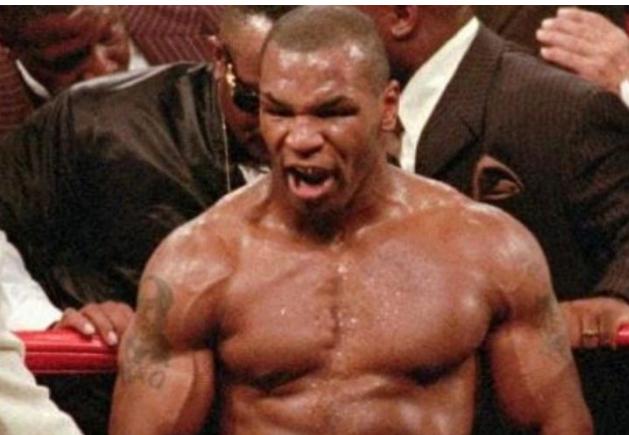
Hans Eysenck (1916-1997)

- Rysy jsou psychobiologické konstrukty založené na podráždění (*arousal*) různých částí mozku, jako retikulární formace, limbického systému (teoreticky odvozený koncept)
- Faktorová analýza – 3 faktory (PEN):
 1. Extraverze x introverze
 2. Neuroticismus x stabilita
 3. Později přidal psychoticismus x socializace
- **Eysenck Personality Questionnaire (EPQ)**
Dobrá reliabilita, validita
- V 90. letech víceméně konsensus na 5 faktorech, nicméně Eysenck trvá na svých 3 – „Big 5 vs. Giant 3“

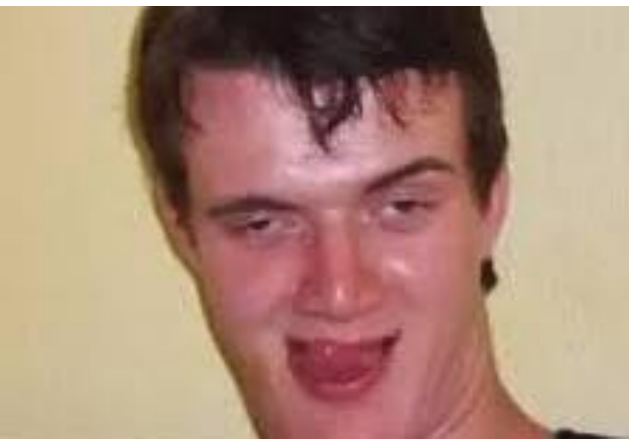

Ohodnoťte od 1 (vůbec)
do 5 (zcela), nakolik si
myslíte, že daný člověk ...

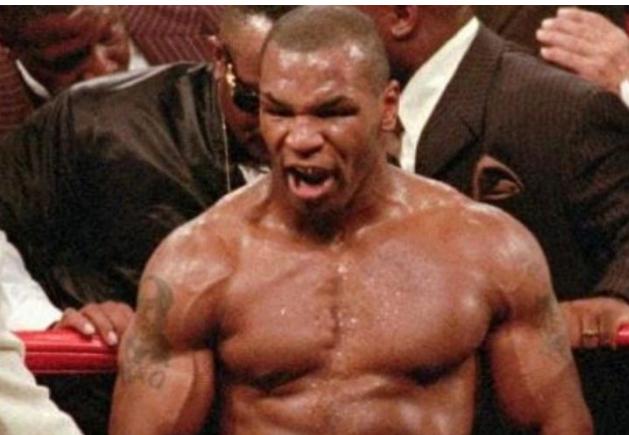

- ... je pečlivý v tom, co dělá
- ... rád zkouší nové věci
- ... je hodně slyšet, když někde přijde
- ... je ideální společník na kafe
- ... hodně řeší, co i o něm/ní druzí lidé myslí

Ohodnoťte od 1 (vůbec)
do 5 (zcela), nakolik si
myslíte, že daný člověk ...

- ... je pečlivý v tom, co dělá
 - **svědomitost**
- ... rád zkouší nové věci
 - **otevřenost ke zkušenosti**
- ... je hodně slyšet, když někam přijde
 - **extraverze**
- ... je ideální společník na kafe
 - **přívětivost**
- ... hodně řeší, co i o něm/ní druzí lidé myslí
 - **neuroticismus**

-
- Jako 1. odvodil 5 faktorů Norman (1963):

- Extraverze
- Přívětivost
- Svědomitost
- Emocionální stabilita
- Kultura (Intelekt, Otevřenost vůči zkušenosti, Imaginace, Autonomie)

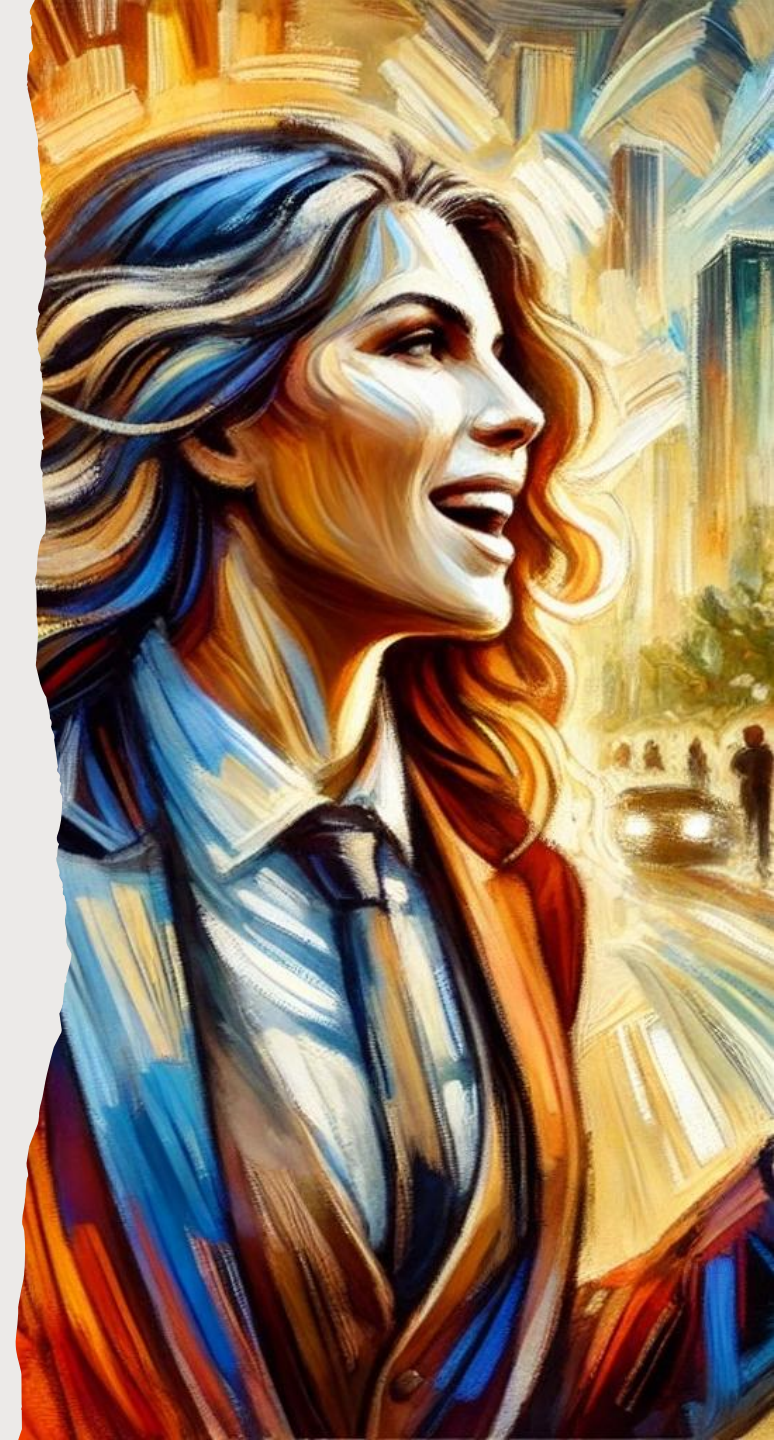
Big Five

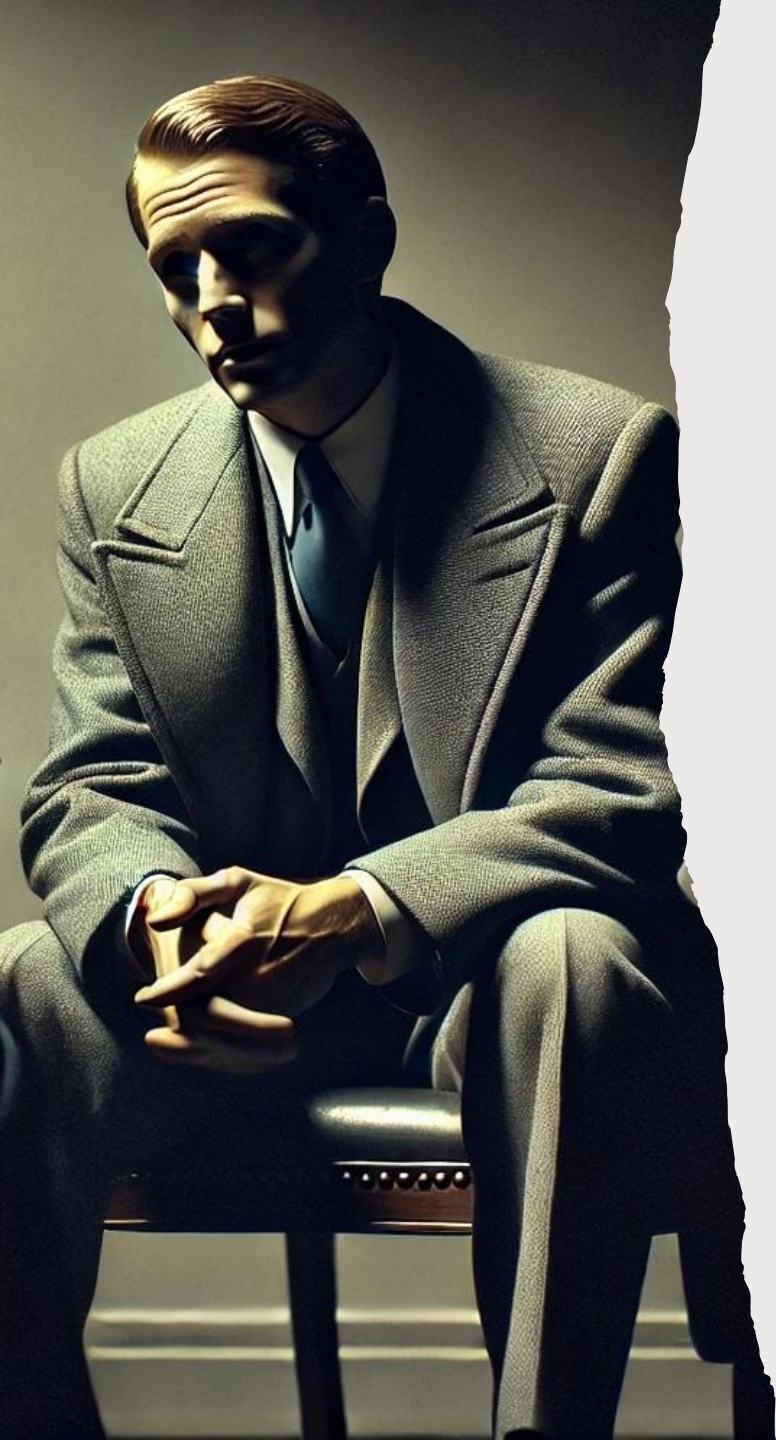
- Výraz „Big Five“ poprvé použil Goldberg

- **OCEAN** model (McCrae a John, 1992)
 - **O**penness to Experience (Otevřenost ke zkušenosti)
 - **C**onscientiousness (Svědomitost)
 - **E**xtraversion (Extraverze)
 - **A**greeableness (Přívětivost)
 - **N**euroticism (Neuroticismus)

Big Five - Extraverze

- Vychází z Jungové teorie
- společenskost, snadná sociální adaptace a kontakt s lidmi, činorodost, výřečnost a sebeprosazování.
- X zaměření na vlastní vnitřní svět, preferování samoty

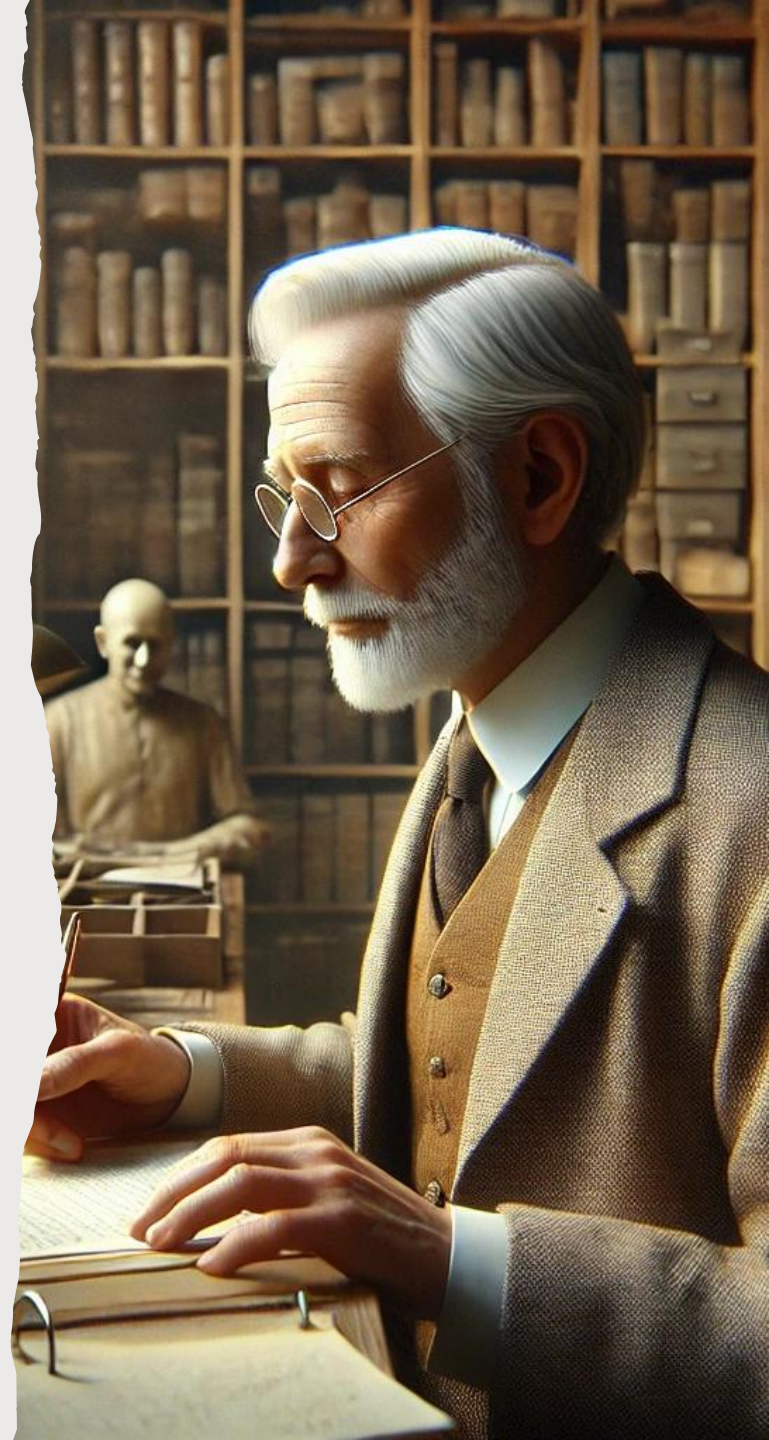
Big Five - Přívětivost

- Postihuje vztahy k druhým lidem
- Vyjadřuje zájem, péči a podporu druhým, nebo naopak lhostejnost, nepřátelství až nevraživost vůči druhým lidem
- Dobrosrdečný, přívětivý, snášenlivý
- X panovačný, necitelný, pomstychtivý jsou součástí této dimenze.

Big Five - Svědomitost

- Pečlivost, zásadovost, svědomitost na jednom pólu
- X Malý zájem o práci a lhostejnost k jejich cílům.

Big Five – Emocionální stabilita

- Stabilní, vyrovnané a podnětům přiměřené reakce jedince s převažujícím klidem a rozvahou.
- Nestálé, lehce vyvolatelné a podnětům nepřiměřené emoční reakce spojené s kolísáním nálad, neklidem a přecitlivělostí

Big Five - Intelekt

- Také Kultura, Otevřenost vůči zkušenosti, Imaginace, Autonomie
- Nejproblematictější doména
- Příliš široce uchopena
- Jako jedinou se ní nepodařilo mezikulturně replikovat (De Raad et al., 2010)
- kultivovanost, zvědavost, tvořivost a nekonvenčnost,
- X nekulturnost, omezenost a netvořivost.
- Podstatou otevřenosti vůči zkušenosti je živá představivost, citlivost na estetické podněty, vnímavost k vnitřním pocitům, upřednostňování rozmanitostí, zvědavost a nezávislý úsudek.
- Na opačném pólu pak sklon chovat se konvenčně a zastávat konzervativní postoje. Upřednostňování známého, osvědčeného před neznámým.

Tab. 3.1 Přídavná jména reprezentující pětifaktorovou strukturu v češtině

Extraverze/ živost I.	Přívětivost II.	Svědomitost III.	Emocionální stabilita IV.	Intelekt V.
<i>výřečný</i>	<i>dobrosrdečný</i>	<i>důkladný</i>	<i>klidný</i>	<i>chytrý</i>
<i>průbojný</i>	<i>přívětivý</i>	<i>pilný</i>	<i>vyrovnaný</i>	<i>intelligentní</i>
<i>temperamentní</i>	<i>poctivý</i>	<i>svědomitý</i>	<i>sebejistý</i>	<i>bystřý</i>
<i>energický</i>	<i>snášenlivý</i>	<i>pečlivý</i>	<i>odolný</i>	<i>vzdělaný</i>
<i>společenský</i>	<i>skromný</i>	<i>cílevědomý</i>	<i>duchapřítomný</i>	<i>intelektuální</i>
<i>tichý</i>	<i>panovačný</i>	<i>nesvědomitý</i>	<i>labilní</i>	<i>hloupý</i>
<i>samotářský</i>	<i>útočný</i>	<i>lenivý</i>	<i>neklidný</i>	<i>neintelligentní</i>
<i>plachý</i>	<i>pomstychtivý</i>	<i>nevytrvalý</i>	<i>vznětlivý</i>	<i>nenadáný</i>
<i>ostýchavý</i>	<i>necitelný</i>	<i>chaotický</i>	<i>úzkostlivý</i>	<i>omezený</i>
<i>mlčenlivý</i>	<i>rozpínavý</i>	<i>loudavý</i>	<i>rozrušitelný</i>	<i>nevzdělaný</i>

Metody měření Big Five

- **Big Five Inventory** – 44 (**BFI-44**)
- **Big Five Inventory** – 10 (**BFI-10**)
- **NEO** (Costa, McCrae)
 - Původně pouze pro Neuroticismus, Extraverzi a Otevřenost, ostatní 2 faktory dodané po faktorové analýze vycházející z Goldberga
 - **NEO-PI** (Personality Inventory)
 - **NEO-PI-R** (Personality Inventory-Revised) – 240 položek (48 položek pro každou subškálu) – měří i 6 facet pro každou subškálu
 - **NEO-FFI** (Five-Factor Inventory) – zkrácená verze

Přehled škál a subškál NEO osobnostního inventáře

Název škály a subškály v češtině	Název škály a subškály v angličtině	Zkratka	Stručná charakteristika škály a subškály
Neuroticismus	Neuroticism	N	Do jaké míry se vyrovnáváme s psychickou zátěží
N1: úzkostnost	Anxiety	Úz	Obavy a strach z toho, jak všechno dopadne.
N2: hněvivost-hostilita	Angry Hostility	Hn	Pocitování hněvu a zatrpklosti.
N3: depresivnost	Depression	De	Prožívání smutku a zoufalství.
N4: rozpačitost	Self-Consciousness	Rp	Pocit trapnosti, studu nebo rozpaků.
N5: impulzivnost	Impulsiveness	Im	Podléhání pokušení (jídlo, alkohol, cigarety, drogy, nakupování).
N6: zranitelnost	Vulnerability	Zr	Tendence nechat se pohltnout nálehavými událostmi nebo stresovými situacemi, tendence jednat panicky.
Extraverze	Extraversion	E	Do jaké míry jsme společenští, aktivní a energičtí
E1: vřelost	Warmth	Vř	Přátelskost, náklonnost a zalíbení pro druhé.
E2: družnost	Gregariousness	Dr	Společenská, vyhledávání sociálních kontaktů.
E3: asertivita	Assertiveness	As	Dominance a důrazné sebezprosažování.
E4: aktivnost	Activity	Ak	Energičnost, tendence žít život v rychlém tempu.
E5: vyhledávání vzrušení	Excitement Seeking	VV	Upřednostňování vzrušujících zážitků a výrazných smyslových podnětů.
E6: pozitivní emoce	Positive Emotions	PE	Optimismus a pocit životního štěstí.
Otevřenost vůči zkušenosti	Openness to Experience	O	Do jaké míry jsme otevření novým zkušenostem
O1: fantazie	Fantasy	Fa	Vytváření zajímavého vnitřního světa, představivost a fantazie.
O2: estetické prožívání	Aesthetics	EP	Smysl pro umění a krásu, senzitivita.
O3: prožívání	Feelings	Pr	Schopnost hodnotit a prožívat u sebe a s druhými velké množství pozitivních i negativních emocí.
O4: novátorské činnosti	Actions	NČ	Upřednostňování nového a rozmanitého před rutinním a známým.
O5: ideje	Ideas	Id	Intelektuální zvědavost, otevřenost novým a nekonvenčním myšlenkám.
O6: hodnoty	Values	Ho	Ochota ověřovat sociální, politické a religiózní hodnoty, nedogmatické myšlení.

Přívětivost	Agreeableness	P	Do jaké míry jsme přívětiví k druhým lidem
P1: důvěra	Trust	Dů	Tendence důvěřovat druhým.
P2: upřímnost	Straightforwardness	Up	Čestné a přímé jednání.
P3: altruismus	Altruism	Al	Velkorysost, ohleduplnost a přání pomáhat druhým.
P4: poddajnost	Compliance	Pd	Upřednostňování spolupráce před soutěživostí.
P5: skromnost	Modesty	Sk	Pokora před druhými.
P6: jemnocit	Tender-Mindedness	Je	Starostlivost, soucit a sympatie s druhými.
Svědomitost	Conscientiousness	S	Do jaké míry plníme povinnosti
S1: způsobilost	Competence	Zp	Připravenost a schopnost efektivně řešit úkoly.
S2: pořádkumilovnost	Order	Po	Umění dobře si všechno zorganizovat, postupovat metodicky.
S3: zodpovědnost	Dutifulness	Zo	Dodržování pravidel, spolehlivost.
S4: cílevědomost	Achievement Striving	Cv	Tendence zadávat si náročné úkoly a plnit je.
S5: disciplinovanost	Self-Discipline	Di	Schopnost motivovat se k dokončení úkolu a odolávat rušivým vlivům.
S6: rozvážnost	Deliberation	Rv	Schopnost promýšlet si věci předem.

Demografická perspektiva

- S věkem

- klesá – neuroticismus, extraverze
- stoupá - svědomitost
- Lidé mají tendenci vnímat mladší jako víc extrovertní a otevřené vůči zkušenosti, ale méně svědomité

- Ženy vs. Muži

- Ženy víc v neuroticismu, přívětivosti, vřelosti (sub. Extraverze) a prožívání (sub. Otevřenosti)
- Muži víc v asertivitě (sub. Otevřenosti), otevřenosti idejím (sub. Otevřenosti)

Mezikulturní perspektiva Big Five

- FA – ve všech měřených kulturách se vyskytuje podobných 5 faktorů jako v Big Five (jde tedy o model validní napříč kulturami, ale rozdílnými normami pro jednotlivé faktory) – problém s doménou Intelekt
- Ve všech kulturách vyšly stejné osobnostní rozdíly mezi muži a ženami – ženy skórovali víc v přívětivosti a neuroticizmu
- Mezikulturně stabilní výsledky zůstali i ve vývojové perspektivě – podobná dynamika v adolescenci a dospělosti

Mezikulturní perspektiva Big Five

Rysy – další domény

- Vícero výzkumů také našlo 2 domény, které platí mezikulturně:
 - Sebe-regulace (např. čestnost, laskavost, štedrost)
 - Dynamizmus (např. aktivní, statečný, troufalý)

Jak je v různých kulturách vnímána osobnost?

- Kolektivistické společnosti mají spíše kontextualistický pohled (naproti tomu individualistické společnosti víc dispozicistický)

Mezikulturní perspektiva Big Five

Rysy – čínská varianta

- V Číně vyvinuli vlastní 6-ti faktorovou škálu, která by měla lépe odpovídat jejich kultuře
- Chinese Personality Assessment Inventory (CPAI):
 - Harmonie
 - Ren Qing (vztahová a normová orientace)
 - Modernizace (vs. Tradiční přesvědčení)
 - Střídmost vs. extravagance
 - Ah-Q (obrana, externalizace viny)
 - Tvář (chování, které nevede k poškození cti)

6. Faktor – HEXACO model

- Existuje i 6. podstatný faktor?
(Ashton et al., 2000; 2004)
 - Důvěryhodnost, poctivost-pokora (Honest-Humility) (H)
 - Zdráhání zneužívat druhé
x tendence druhé využívat
 - Emotionality (E)
 - Extraversion (X)
 - Agreeableness (A)
 - Conscientiousness (C)
 - Openness to Experience (O)

Literatura

Povinná:

Hřebíčková: Nové přístupy ke zkoumání rysů:
pětifaktorový model osobnosti (In: **Blatný:**
Psychologie osobnosti, kap. 3.)

Doplňková:

Buss-Larsen: Personality Psychology. kap. 3
Traits and Taxonomies (s. 50-79)

Hřebíčková: Pětifaktorový model v psychologii
osobnosti, Grada, 2011.

